

APPENDIX

BERGUR BRIEM & LINA GRUNDSTRÖM

02

Många stora frågor har kommit upp under projektets första fas; Vad innebär sorg, vad har vi för traditioner, vilken betydelse har religionen, vilken inverkan har naturen och sakrala rum på oss? osv.

För att besvara dessa frågor skulle antropologer, teologer och historiker behöva göra sitt yttersta, och ändå skulle många frågor förbli obesvarade.

Vi har försökt summera våra tankar, reflektioner och den kunskap vi införskaffat under de första månaderna av projektet. Nedanför följer en summering

INNEHÅLL

1. INSTÄLLNING TILL DÖDEN I DAG	1
2. SORG OCH SORGEARBETE	3
3. BEGRAVNINGEN-FRÅN GEMENSAM MANIFESTATION TILL PRIVAT AVSKED	5
Hur går en begravningsgudstjänst till idag?	7
Varför väljer majoriteten begravning enligt kyrkans ordning?	9
4. RELIGION SOM FENOMEN OCH SYFTE	9
5. RELIGIONERS SYN PÅ DÖD, SORG OCH CEREMONIER.....	13
Den ortodoxa kyrkan	15
Judendommen	15
Islam	17
Buddism	19
Hinduism	19
Ateister	21
6. KREMERING, EN URGAMMAL RITUAL	23
Hur går en kremering till?	23

7. ARKITEKTONISKA UTTRYCK	25
Religiösa/heliga platser	25
Sakrala platser	25
8. RELIGIÖSA RUM	27
Synagoa	27
Moskén	27
Det buddhistiska templet	29
Det hinduiska templet	29
Kyrkan	29
En sekulär plats	29
9. SAKRALA BYGGNADER OCH JAPANSKA TEHUS.....	31
Rumsuppfattning	31
Frizon	31
Fokuspunkt	31
Symmetri	31
10. MÖNSTER, SYMBOLER OCH FORMER	33
Ljus	33
Naturen som symbol	33
REFERENSER	37

1. INSTÄLLNING TILL DÖDEN I DAG

Döden har blivit något tabubelagt, något att förtränga, något vi inte talar om. Sjukhusen har blivit den plats där vi möter döden allt oftare, där den döde görs i ordning av personal som har profession inom området. Som anhörig blir vi allt mindre delaktig i processen därför upplever vi döden allt oftare som oväntad, som en chock, vilket kan försäkra en lång sorgeprocess.

Varför har döden blivit något svårt och tabubelagt, något som borde vara lika självklart som livet i sig? Psykiatriprofessorn Stanislav Grof menar i boken; Människans okända (1), att den nuvarande uppfattningen om döden karaktäriseras av massivt undertryckande och förnekande. Grof anser att denna attityd är en biprodukt av den snabba industrialiseringen i samhället vilken medför att människan lägger tyngdpunkten på pragmatism, filosofisk materialism och en allmän orientering till lycka och prestation. Enligt Grof är döden oftast en pinsam påminnelse om människans begränsade möjligheter att kontrollera och härska över naturen. Léo Matos skriver i boken; Capra (2) att rädslan kan hindra oss från att se döden som ett naturligt fenomen. I naturen är allt ständigt i en förändringsprocess, en transformation. Rädslan kan ha sina rötter i människans önskan att vara odödlig och leva i all evighet, menar Matos.

Kanske är det att vi inte konfronterats med döden som gör den så svår för oss? Döden ses som något negativt som händer med människans kropp. Vi fokuserar på kvantitativa aspekter, att med tekniska medel försöka förlänga den fysiska kroppens liv och ignorerar kvalitativa värden.

I stället för förneka döden borde vi kanske se den som en vägledare? Citerar Antropologen Carlos Castaneda i boken; The active Side of Infinity (3) "Lorca är en odödlig vetenskapsman. Han har säkert köpt en grav och ordnat det finansiella, men därefter tänker han inte mera över döden utan hans tankar kretsar kring arbetet. Vetenskapliga framsteg kommer inte att hjälpa någon vid mötet med oändligheten. Döden är vår bästa rådgivare, den enda som inte ljugar." Castaneda hävdar att döden kan få oss att vakna upp, få oss att inse att vår tid inte är oändlig. Många tar livet för givet eftersom döden är så omärkbar. Det är tydligt att människor som varit nära att dö, omvärderar sin syn på livet.

2. SORG OCH SORGEARBETE

När en närstående person dör kan livet mörkläggas, tron på framtid, liv och hopp stanna av. Kommer döden oväntat kan känslorna i början av sorgeprocessen vara vrede emot sig själv och den avlidne, enligt Britta Lundgren i boken *Oväntad död, förväntad sorg*. Sorg definieras ofta som svaret på en upplevd förlust. Sorgen är den känslomässiga reaktionen på förlusten och betecknas som process snarare än ett statiskt tillstånd. Under Sorgeprocessen accepterar den sörjande realiteterna och anpassar sig till den nya situationen, enligt Grof.

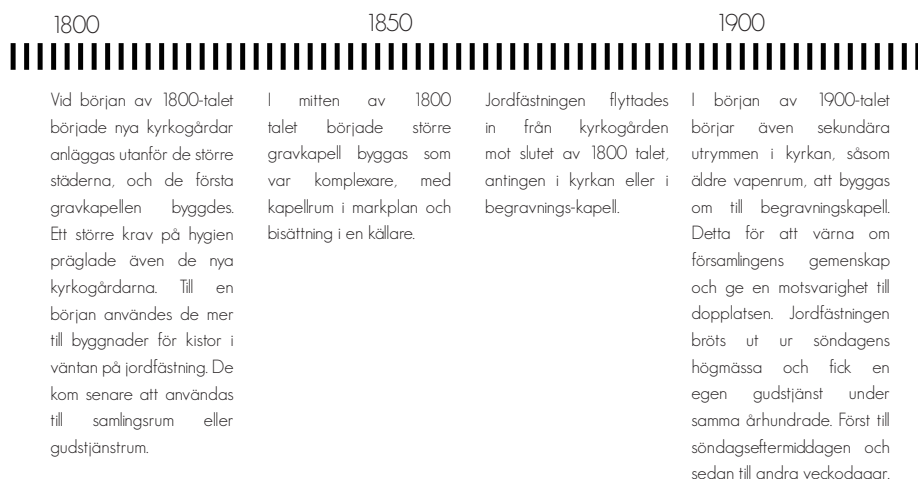
Lundgren citerar Eric Lindemann som i en studie efter en stor nattklubbsbrand i Boston utarbetat tre faser för den normala sorgen. "Det första stadiet består av chock, vantro och förnekande. Det andra stadiet utgörs av den akuta sorgen med dess påtagliga somatiska och emotionella reaktioner och det tredje stadiet innebär återställande och en återgång till det normala livet. Det är viktigt att beakta att faserna går in i varandra och att de inte avlöser varandra i exakt den nämnda ordningsföljden." Bäst att hantera sorg är barn, menar prästen Torstein Amundsen. Vid vår intervju den 2011.02.02 förklarar han att barn leker sig igenom sorgen, blandar chock förnekelse, tvivel om vart annat. Att arbeta sig igenom sorgeprocessen medför att bindningen till den avlidne bryts. Sorgegrupper arrangeras oftast i kyrklig regi (4). Dessa grupper beskrivs utförligt i Britta Lundgrens bok. De ger ett intryck av att vara väl organiserade och att verkligen hjälpa de sörjande över den svåra tiden efter ett dödsfall.

Människorna i dagens samhälle har mindre tid till att bearbeta sorg då traditionen att ordna begravningar håller på att försvinna. Normen har blivit ett hastigt avsked av den avlidne i närvaro av endast de närmaste anhöriga, snabbt och rationellt. Övrig släkt och vänner ges inte tillfälle till att uttrycka sina känslor, vilket tidigare har varit en viktig del av sorgeprocessen. Amundsen menar i samma intervju att vi genom att aktivt välja att inte delta i planeringen och arbetet kring begravningen "pulvriserar" vår sorg. Vi förlänger och försvårar processen genom att inte delta.

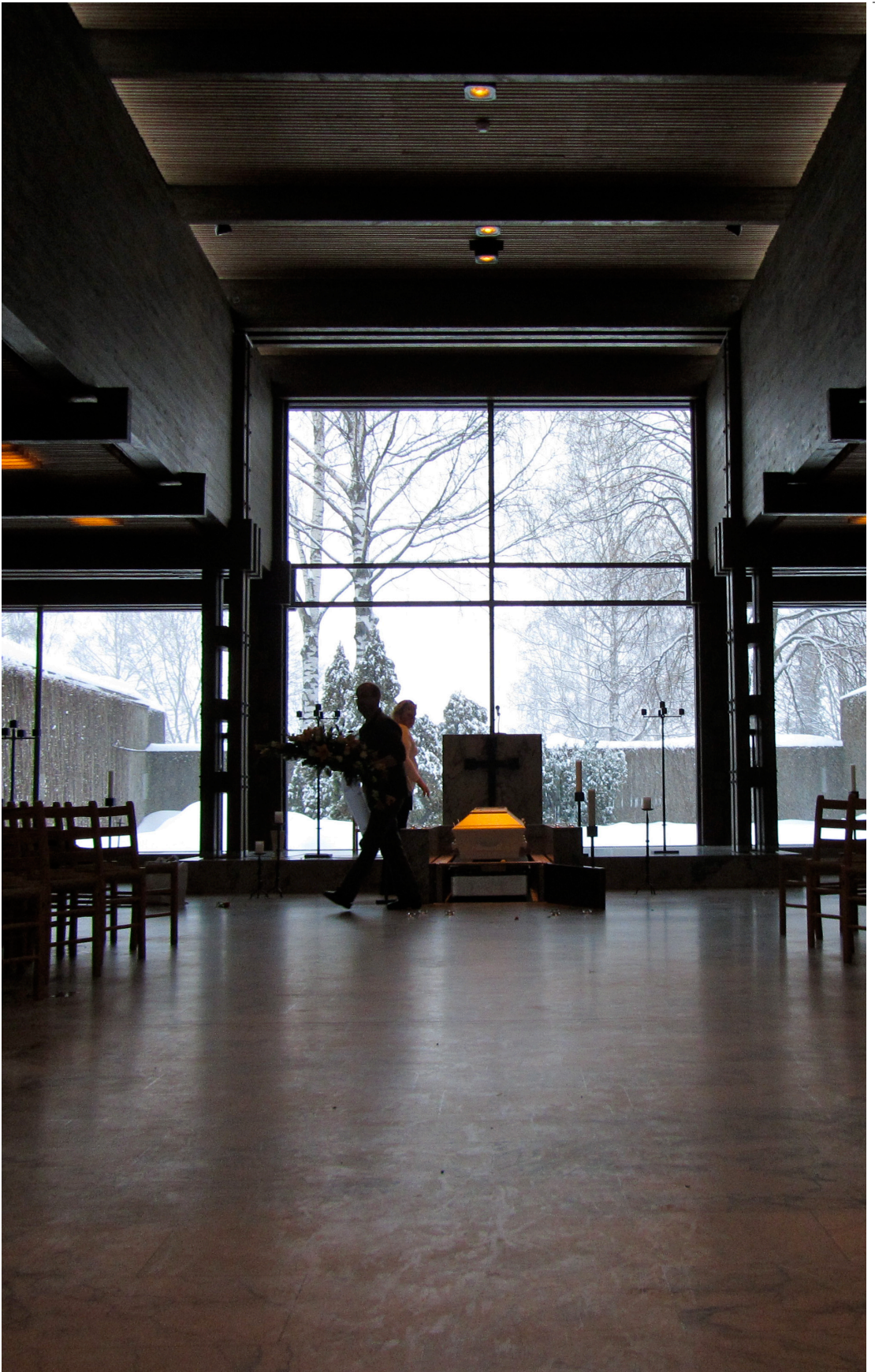
3. BEGRAVNINGEN-FRÅN GEMENSAM MANIFESTATION TILL PRIVAT AVSKED

Döden har alltid varit både hyllad och fruktad. Så långt tillbaka som 60 000 år före Kristus begravdes den döde med ritual och ceremoni. Många tidiga begravningar/riter utövades för att skydda de levande, genom att lugna de andar som ansågs ha orsakat personens död. Sådana spökritualer och vidskepelser har varierat mycket med tid och plats, samt med religiösa uppfattningar. (5)

Under 1800-talet fanns den avlidne ofta kvar i hemmet tills jordfästningen. Till kyrkogården utgick en procession med kistan, där följet blev längre och längre allt eftersom man närmade sig kyrkan. Väl där mötte prästen upp med kyrkklockorna, och själva begravningen ägde rum på kyrkogården före söndagens högmässa. (6)

Genom att jordfästningen skildes från högmässan och blev en egen akt kunde den byggas upp till en social manifestation med egna riter som tal, kransläggning och sång, följt av referat i pressen. Begravningen och ceremonierna tog plats i ett offentligt rum till skillnad mot dop och bröllop som ofta utfördes i hemmet. Detta innebar större utgifter för de närstående. Önskan var att bjuda så många som möjligt men med utgifter för eskort av kistan, kläder, krans och kalas blev det allt vanligare att annonsera om att jordfästningen ägde rum i stillhet, vilket innebar att endast den närmaste kretsen var inbjudna.

Mindre begravningar blev på mitten av 1900-talet mer accepterat att välja. Orsaken till de allt mindre begravningarna berodde nu främst på ökad medellivslängd, mobilitet och att begravningen hade blivit allt mer en familjeangelägenhet.

Åsikten angående var begravningsceremonin skall äga rum har skiftat under de senaste 200 åren. Behovet av ett avskilt rum för begravning har uppstått. Arkitekten Leif Reinius poängterar detta under sitt pågående krematorieprojekt, kapellrummet i Ceremonibyggnaden krematoriet (7) "Detta skall vara ett rum vars optiska centrum blir kistan på katafalken och vars takväggar förutom att skydda och omsluta oss även skall ge våra irrande blickar ett lugnande stöd - både neutralt och stimulerande. Rummet skall vara i harmoni med ceremonin och bidra till det dekorativt vackra i detta". Genom detta resonemang får man uppfattningen att begravningen fordrar ett eget, särskilt utformat rum.

Anders Jarlert, menar dock det motsatta i sin bok; Kyrkans budskap (8) "Det kan också vara en styrka att hålla begravningsgudstjänster i en kyrka som man förut har besökt för att fira gudstjänst, där man kanske varit med om dop, konfirmation eller vigsel, och dit man kan återvända. Ett begravningskapell har en enda funktion. Ett kyrkorum fångar in dödens former i ett större sammanhang, som en del av gemenskapen med Kristi kyrka i alla tider."

HUR GÅR EN BEGRAVNINGSGUDSTJÄNST TILL IDAG?

Kistan står vanligtvis framme vid altaret när gudstjänstdeltagarna kommer till kyrkan eller kapellet. De närmast sörjande går sist in med officinen, och sätter sig vanligen på den högra sidan. Orgelmusik, och eventuell sång eller ett musikstycke inleder akten. Efter en psalm följer griftetalet och bön. Församlingen reser sig vid överlåtelsen. Härpå följer bibelläsning, bön, ytterligare en psalm, och eventuellt ytterligare ett sång- eller musikstycke. ytterligare en psalm, och eventuellt ytterligare ett sång- eller musikstycke. Avslutningsvis sker välsignelsen och gudstjänsten avslutas med orgelmusik. Om stoffet kremeras sker numera avskedstagande med defilerings vid kistan. Kistan kan också sänkas om rummet är utrustad med hiss, rent symboliskt. Vid jordbegravning bärs kistan ut till graven under procession och avskedstagandet sker istället vid graven. Under senare år har parallellt en ny sedvänja börjat tillämpas. Man följer kistan i procession till bilen som för stoffet till gravsättningen eller till ett krematorium. (9)

VARFÖR VÄLJER MAJORITETEN BEGRAVNING ENLIGT KYRKANS ORDNING?

Förstår den anhörige alltid att begravningen är en gudstjänst? Religionssociologen Anders Bäckström menar att det inte finns några riktiga alternativ till den kyrkliga begravningen. (10) Hit hör också det faktum att begravningsväsendet är så starkt knutet till kyrkan. Begravningsceremonin har genomgått många förändringar. Även om begravningen i stort sett utövas på samma sätt som tidigare, ges den inte samma innebörd. Förberedelsen inför domens dag intar en betydligt mindre plats än hoppet. Begravningen har i första hand kommit att bli ett sätt att hedra den avlidne, en avskeds- och minneshögtid, och i andra hand en gudstjänst för att viga den avlidnes stoft. En förändring har skett också från kyrkans sida: den har fått en mer personlig prägel av tröst, löfte och hopp, av kärleksfull omtanke, vilket visar sig i musik-, psalm och textval. Bäckström antyder att präster har tillmötesgått behovet av att uttrycka en mera öppen uppståndelsetanke. (11)

4. RELIGION SOM FENOMEN OCH SYFTE

Religioner har förekommit under hela människans historia. Från neandertalare till dagens komplexa samhällsvarelse har religion fungerat som en ofrånkomlig del av tillvaron. För fyrtiotusen år sedan hävdar forskare att den moderna människan utvecklades. Människan gick från hominid till homo sapiens, och på kort tid historiskt sett utvecklades hjärnan enormt. Den blev större, mer komplex och kunde utveckla sinne för symbolskapande och språkliga funktioner. Regelbundna fenomen som årstider, konsten att överleva, födelse och död måste ha varit en grogrund för mönsterskapande och uppkomsten av myter. (12)

Det finns en mängd olika definitioner av vad som bör och inte bör räknas som religion. Vissa grenar inom religionsvetenskapen menar att kännetecknet på en religion är att den måste innehålla tron på en eller flera gudar, medan andra menar att enbart känslan av att det finns en högre makt som människan inte råder över kvalificerar som religion. I den meningen bär vi alla på vår egen religion, eftersom varken religionerna eller vetenskapen kan förklara de yttersta frågorna om vårt kosmos.

De stora religionerna har alla sina egna svar på de grundläggande frågorna; Orsaken till det hela, meningen med livet, vilket sätt som är rätt att handla efter och hur den religiösa traditionen skall bevaras. Det innebär att det som kan vara centralt i en religion kan vara helt oväsentligt i en annan. Utifrån ett kristet perspektiv är det tron på en gud som är religionens grund, medan det i buddhismen inte är gudarna som är det centrala.

Vad är då den innersta kärnan i alla religioner?

Många menar att det religiösa kärleksbudskapet, kärleken till din nästa och till allt, är det centrala i en religion. Att bry sig om, dela med sig, leva sig in.

Religionen erbjuder ett ordnat kosmos där vi annars bara sett ett kaos. Den ger en förklaring till världens uppkomst och vår existens, och hur ovetenskaplig den förklaringen än kan verka idag så har den tillfredsställt människan i århundraden. Frågor som alla människor reflekterar över har fått ett begripligt svar och gett vägledning i vardagliga beslut. Religionen ger därigenom livsriktning och identitet. (13)

Carl Gustav Jung jämför religion med salt i boken; Människan och hennes symboler (14) Han menar att nutidsmänniskan inte klarar att underbygga sina ståndpunkter utan vetenskapliga bevis och på så vis har hon beklagligt nog förlorat sin tro. "Även om vi inte kunde resonera oss till att vi är i behov av salt i födan, så skulle vi inte dess mindre må väl av att det fanns där. Vi skulle kunna påstå att det bara är en smaknervernas illusion eller en gammal övertro att använda salt; likafullt skulle det bidra till vårt välbefinnande och hålla oss friska. Varför då beröva oss själva tankar och föreställningar som skulle kunna vara till hjälp vid kriser och som skulle ge mening åt tillvaron?"

Man kan slutligen tala om olika livssyner; orationella, prerationella, rationella, postrationella och transrationella livssyner. Dessa begrepp vill vi förtydliga:

orationell livssyn	Innefattar de äldre religionerna, asatron tex. som menar att de är Tor som sänder ut blixtar i ilska när det åskar. Man upplever liv, väsen och döden dagligen.
prerationell livssyn	Kan liknas med dagens religioner, som förklarar livet, döden och uppföstrar oss till att bli bättre medmänniskor.
rationell livssyn	Kan liknas med ateisterna där förnuft och erfarenhet, rationellt och kritiskt tänkande är grunden. postrationell livssyn
postrationell livssyn	Tänker rationellt, man är kritisk men man tror på något större.
transrationell livssyn	Är förvissad om att allt inte är rationellt och att något större existerar.

5. RELIGIONERS SYN PÅ DÖD, SORG OCH CEREMONIER

Uppfattningen om döden och inställningen till döden växlar mycket i olika religioner och världsåskådningar. Själva döden kan vara ett visst noggrant avgränsat ögonblick, ett plötsligt slut på livet, eller den kan vara ett skede i en lång process. Hinduismen och buddhismen ser livet som en kretsgång, där allt föds, växer och förstörs gång på gång. Människans själ eller delar av hennes person kan födas på nytt många gånger i olika former. Inom judendomen, kristendomen och islam skrider tiden fram, likt en linje eller en båge, som har början och slut. Människans liv anses vara unikt och döden är slutpunkten, samtidigt som den öppnar porten till ett nytt liv. Ateisterna anser att livet tar slut en gång för alla när vi lämnar jordelivet. (15)

På samma sätt växlar sörjandets betydelse och uttrycket för sorg i olika religioner och kulturer. I somliga kulturer betonas betydelsen av ett offentligt sörjande. I andra traditioner finns mycket detaljerade regler om vem som skall sörja och hur sorgen skall uttryckas. Sorgen kan komma till uttryck t.ex. genom att man klär sig på ett visst sätt eller genom att man låter håret växa. Traditionerna reglerar också sorgens och sorgearbetets förlopp genom regler om sorgetider. (16)

Olika uppfattningar, symboler, regler och ritualer hjälper människorna att förstå och uthärda dödens världsomfattande obegriplighet och att bearbeta den därtill anknutna sorgen. Betydelsen av olika uppfattningar och också noggranna anvisningar till hjälp för de sörjande bör inte underskattas. Å andra sidan får man inte låta skillnaderna fjärna människan från den sorg och det lidande som hon upplever. (17)

Vi har tidigare förklarat hur en kristen ceremoni går till och hur vi historiskt sett i Norge begravt våra förfäder, vilket motsvarar 80% av befolkningen enligt Statistisk sentralbyrås. I det kommande kapitlet har vi valt att mer ingående se på hur andra religioner ser på död, sorg och ceremonier. Idag är katolikerna den största gruppen av de övriga kristna kyrkorna och motsvarar 1,3 % av befolkningen. De största icke kristna religionerna är: Islam(2%), Buddhism (0,2%) Hinduism(0,1%) och Judendomen (0,02%). Ateister eller dem som inte kan besvara vilken tro de tillhör motsvarar 13,2% (18)

DEN ORTODOXA KYRKAN

Uppfattning om döden

Hela människans liv är enligt kyrkans gamla lärotradition en förberedelse för evigheten. Livet efter döden är en fortsättning av jordelivet. I den ortodoxa kyrkan är döden mer framträdande än t.ex. i den lutherska traditionen. Man talar om döden och ber för de döda. Döden bryter inte mänskliga relationer, de döda hör till samma församling som de levande enligt ortodoxa kyrkan. (19)

Begravning och sorg

En minnesstund över den avlidne hålls i kyrkan eller vid den avlidnes dödsbädd strax efter döden inträffat. Begravningen bör hållas tre dagar efter dödsfallet. Den ortodoxa kyrkan godkänner i allmänhet inte kremering, även om det i viss mån förekommer. Den avlidnes kista ligger vanligen öppen under begravningsceremonin, där den döde är iklädd traditionella dödskläder och är inbäddad i ett täcke. Följeslagarna håller brinnande ljus i händerna, ända till det sista avskedet. Minnesgudstjänster, bönelys och böner utgör en stor del i sorgarbetet i den ortodoxa traditionen. Ett antal minnesgudstjänster förrättas i kyrkan under det närmaste halvåret och den avlidne uppmärksammas därefter årligen med förböner på årsdagen. (20)

JUDENDOMEN

Uppfattning om döden

Döden har en viktig plats i det judiska tänkandet. De tror att själen lever vidare efter döden, men ingen exakt form eller innehåll för livet efter döden beskrivs. Det finns inte indelningar som himmel och helvete, och judendomen känner inte till begreppet evig fördömdelse. Tron och gärningarna under jordelivet inverkar däremot på det kommande livet. (21)

Begravning och sorg

En döende får inte lämnas ensam, kroppen skall vårdas med omsorg och vördnad. I varje judisk församling verkar en helig förening som tar hand om de avlidnas begravingar. Kroppen måste begravas inom tre dygn och kremering är inte tillåtet. Den judiska begravningen är enkel, stora blomsteruppsättningar är inte vanligt. Blommor och dyrbara gåvor anser man ska ges medan människan är i livet. Därav lägger besökare stenar på graven som minne av besöket. Den judiska traditionen har detaljerade regler för att hjälpa den sörjande genom sorgearbetet. Sorgeveckan börjar på begravningsdagen och varar i sju dagar. De närstående hem besöks av släkt och vänner. Sorgetiden pågår under 30 dagar efter begravningsdagen.

Under denna tid varken rakar de sörjande sig, klipper sitt hår eller deltar i tillställningar. Efter sorgetiden hålls en minnesstund vid graven. För familjemedlemmar fortgår sorgetiden i tolv månader. Under denna tid avstår de sörjande från tillställningar, minnesljus hålls tända och bön är viktigt. (22)

ISLAM

Uppfattning om döden

Livet kan enligt islam ses som en resa med förutbestämd start och mål av Gud. Människan kan inte med sina egna gärningar eller med sin vilja påverka tidpunkten för döden. Livet är ett mellantillstånd, en förberedelse för evigheten. Gärningarna under livet kommer därför påverka dig i det följande livet. Vid människans död måste tre frågor besvaras: Vilken är din religion? vem är gud?, vem är profeten? För att den avlidne skall kunna svara rätt, viskar man i örat på anhöriga de rätta svaren: islam, Allah, Muhammed. Besvaras frågorna rätt och guds bud har förverkligats under livstiden belönas man med paradiset och om inte bestraffas man med helvetet. Den viktigaste är dock att tron på en Gud. En troende som t.o.m. har syndat mycket kommer slutligen till paradiset, även om det sker via helvetet. (23)

Begravning och sorg

Begravningen hålls helst inom ett dygn efter döden. På gravarna tänds inga ljus. Vissa godkänner inte blomsterhälsningar vid begravningen, andra ser det som en naturlig del av sorgeprocessen. Särskilt gröna växter tros lindra den avlidnes lidande. På samma sätt råder det olika uppfattningar om kvinnors deltagande i en begraving; antingen finns det inte något hinder eller så kan kvinnan besöka graven senare. Efter begravningen ordnar de anhöriga i allmänhet inte någon minnesstund. Inom islam uppmuntras den avlidnes anhöriga att vara tålmodiga i sin sorg och behärska den. Att uttrycka sin bedrövelse med skrik, högljudd klagan eller dra ut på sorgen anses som opassande då det kan medföra lidande för den avlidnes själ. De anhörigas sorg varar i tre dagar. Religiösa föreskrifter om minnesstunder efter sorgen existerar inte, men muslimer med olika kulturella bakgrunder anordnar sådana i enlighet med sina traditioner. (24)

BUDDHISM

Uppfattning om döden

I den buddhistiska världen är inget bestående. Allt existerande utgör en del av en fortgående kretsgång av födelse och förintelse. Inte heller döden är slutgiltig. Efter döden föds människans själ och medvetandet på nytt. Människan är bunden vid återfödelsens kedja, där döden bara är slutet på ett kapitel före nästföljande kapitels början. Genom att leva meningsfullt och utföra goda gärningar kan människan meritera sig och slutligen uppnå sitt mål, dvs. befrias från födelsens och dödens kretslopp. Till skillnad från andra religioner poängterar buddismen istället för gudar och det kommande livet, betydelsen av att leva i denna stund. Buddhismen tror inte på kroppens uppståndelse och är i princip inte rädd för döden. (25)

Begravning och sorg

Eftersom buddismen endast har få noggranna regler, kan det mellan olika individer finnas stora skillnader i önskningarna kring döden. I allmänhet kremas kroppen, och askan strövs helst ut i naturen. Om detta inte är möjligt läggs urnan i jorden. Buddhismen har inte heller några regler för sörjandet. Inom den tibetanska buddismen finns en helig dödsbok som läses upp för nyligen avlidna. Ursprungligen syftade boken till att ge vägledning till frågor om döden, efter döden och om återfödelsen. (26)

HINDUISM

Uppfattning om döden

Hinduismen anser att människans väsentligaste del utgörs av hennes andliga väsen, själen. Själen är evig och genom den har människan gemenskap med världssjälen. Individens själ är bunden till ett återfödande kretslopp. Vid människans död föds själen på nytt på jorden och nästan alla hinduer tror att människan har många jordiska liv. Gärningarna under ett föregående liv bestämmer hur det följande livet kommer att bli: en som utfört goda gärningar återföds till en högre ställning, en som levtt ett dåligt liv kan återfödas till ett djur. Livets slutliga mål är att slippa bort från återfödelsekedjan genom att förenas med världssjälen. (27)

Begravning och sorg

Genom att kremas kroppen underlättar man själens vandring till en annan kropp. De närmaste anhöriga ordnar en enkel ceremoni för att breda ut askan. Medlemmarna i Hare Krishna-rörelsen har gjort upp ett testamente av vilket den avlidnes egen önskan framgår. Många hinduer följer en tolv dagars sorgetid då de närmaste anhöriga inte får arbeta (28)

ATEISTER

Uppfattning om döden

De världsåskådningar som inte tror på någon religion baserar sig oftast på någon filosofi som inte förutsätter guds existens eller som förnekar den helt. Ateisterna har inte någon enhetlig lärogrund. Därför kan innehållet i värdesystemen och de moraliska betoningarna växla mycket. Den grundläggande tanken i den ateistiska världsåskådningen är att det inte existerar ett liv efter detta eller någon härskande kraft som kunde kallas gud. Verkligheten och alla företeelser kan förklaras vetenskapligt och rationellt. Enligt agnostikern kan frågan om guds eller gudarnas existens inte lösas. Sålunda är tron eller religionslösheten en personlig fråga som var och en kan ta ställning till. (29)

Begravning och sorg

Likt de flesta livsåskådningarna tar ateisterna avsked av sina avlidna med en ceremoni tillsammans med anhöriga och bekanta. De är ingen homogen grupp och innehåll och storlek på ceremonierna kan variera. De kan få begravingar i kyrkan efter godkännande av kyrkan. Dock vill allt fler ta avsked i en religionsneutral byggnad, om det finns att tillgå. Vanligast är att hålla begravingar i gravkapell, som dock inte är neutrala. Den avlidne begravas oftast genom kremering utan religiösa ritualer och symboler. Gravplatsen kan bli viktig för ateisterna eftersom det är det sista de har kvar av sina anhöriga, när de inte tror på något efter döden. (30)

6. KREMERING, EN URGAMMAL RITUAL

Kremering, eller eldbegängelse tillämpades som begravningsform tidigt. Kremering och jordbegravning har förekommit parallellt under hela den historiska tiden; sederna har växlat mellan olika kulturer och religioner. På basen av gravfynd vet man att likbränning tillämpades redan på stenåldern. Mera allmän blev den under bronsåldern då även urnor av keramik användes. Etruskerna brände sina avlidna långt före uppkomsten av det romerska riket och bevarade benen i små husformade urnor av keramik. I Norden brände vikingarna sina hövdingar med skepp och allt och i Indien vet vi att likbålen har gamla anor. (31)

De dåliga begravningsförhållandena i storstäderna under 1800-talet ledde till att man ville återuppta kremeringen som begravningsform i Europa. När Louis Pasteur upptäckte mekanismen för smittospridning blev det ett tungt argument till förmån för kremeringen. Den första kremeringen i modern tid i en specialkonstruerad krematorieugn skedde år 1876 i Milano. Så småningom utvecklade man ugnar som uppfyllde både etiska, ekonomiska och miljömässiga krav. (32)

I Japan kremeras flest, år 2000 var talet 99% av de avlidna. I Västeuropa är kremering vanligt; i Storbritannien 71%, i Tyskland 40% och i Frankrike 17%. I Norden varierar det, i Sverige kremeras 70% av de avlidna i Danmark 72%, Norge 30%, Finland 20% och 15% på Island. (33)

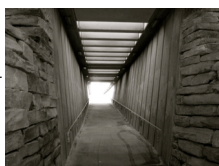
Likbränningslagen infördes i Norge 1 juni 1898 och var en av Europas mest liberala lagar på området. De första åren skickades kroppar till Göteborg för kremering och 1907 stod Norges första krematorium klart i Bergen, ritad av Schak Bull. Idag kremeras 1/3 av befolkningen, mycket beroende på var i landet man bor. I Oslo kremeras upp till 80 %, Trondheim 62% och ute på landet knappt 10% (34)

De kemiska reaktioner som uppstår under en kremering är de samma som när en kropp läggs under jord. Skillnaden ligger endast i upptagningen av syre, som sker mycket snabbare under en kremering, än av kroppens nedbrytning i marken.

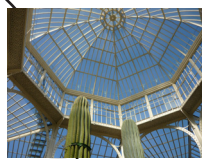
HUR GÅR EN KREMERING TILL?

Kremationsugnar värms upp av koks, olja, gas eller elektricitet. Kremationen tar normalt 70-90 minuter med moderna varmstartsugnar. Tiden är beroende på kroppsvikt, kistmodell och om den avlidne varit nedkyld. Ugnen förvärms till 700-800 grader före kistan förs in och en keramikplatta med id-nummer läggs med för att förhindra förväxling av aska efter själva kremeringen. (35) Denna id-bricka följer alltid med askan, även ner i graven.

NEUTRAL

Tunnel

Växthus

Berg

RELIGIÖS

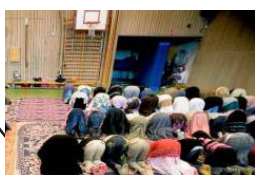

Gravlund

Badhus

SAKRAL

Tillfällig moske

Pyramiderna

Meditationsplats

Föremål som opererats in i den avlidne, avlägsnas vid obduktion om personen skall kremeras, detta för att förhindra explosion i ugnen. Efter förbränningen avlägsnas metallföremål och askan samlas ihop och läggs i en urna eller förvaringskärl i väntan på begravningsplats i jord, urna, eller för att spridas. (36)

7. ARKITEKTONISKA UTTRYCK

Förhållandet mellan arkitektur och religioner är speciellt och omfattande. Från stora stenar, egyptiska pyramider och italienska renässanskyrkor till öppna landskap idag. Även om du inte är religiös är den religiösa arkitekturen en del av vår kultur och historia och påverkar oss. Makt har varit nära knutet till religion och de religiösa instanserna har utnyttjat sin position i århundraden. Vissa religiösa byggnader skulle heller inte varit möjliga att bygga utan donationer från högt uppsatta personer, till exempel katedralen Sagrada Família i Barcelona. (37)

Arkitektur bör tillgodose olika behov som skydd, komfort och skönhet. Kraven på religiösa strukturer kan omfatta alla dessa, men även ge utrymme, känsla för en andlighet.

RELIGIÖSA/HELIGA PLATSER:

Ordet "Heliga" härstammar från det gamla engelska ordet *herlig*, ett adjektiv som härrör från helhet och används i betydelsen "oskadd, sunda, friska, hela, komplett". (38)

En religiös plats är ett område knuten till en gud, ett helgon, en plats där ett mirakel inträffat eller en särskild byggnad invigd till gudstjänst eller ritual. Platsens yttre egenskaper är inte avgörande för om den är helig utan den akt som den är skapad för. Äldre religiösa byggnader är ofta beskrivna som stängda utrymmen förankrade, dogmatiska strukturer med solida material. De erbjuder tolkningar av spirituella frågor, stillhet, ro, känsla av storhet och trygghet. (39) Moderna byggnader är ofta öppnare och överlåter till dialog och friare tolkningar. Den franske filosofen Gaston Bachelard, skriver i boken "poetik Space" - "Ett hus är en samling bilder som ger mänskligheten bevis eller illusioner av stabilitet. Det är ett instrument för att konfrontera kosmos." Sammanfattningsvis är kravet på en religiös byggnad att den bör rymma något mer än sig själv.

SAKRALA PLATSER:

Ordet "sakral" härstammar från latinets *Sacrum*, som betyder "ställa ifrån" och hänvisning till det utrymme där ett altare av templet var inställd. (40)

En sakral plats är ofta förknippad till en plats där man historiskt försökt hedra det gudomliga, de mystiska eller de övernaturliga. En särskild plats där den fysiska världen verkar kunna öppna den andliga världen. Detta kan vara vördnadsbjudande naturliga platser eller en religiös/helig plats. Det är platsens utformning som gör den sakral. Den måste påverka, beröra oss och ge utrymme för mening. Platsen ska inge fysisk trygghet och avskilja oss från omvärlden. (41)

Madhu Khanna förklarar form i boken; Yantra (42); "Form värderas aldrig för sin egen skull, men endast så långt som det tjänar till att ge erfarenhet av religiös eller metafysisk sanning. Vad som söks i form är en inneboende närvaro, en "själ" fånglad i materialet." Citatet kan förklara sakrala platser. Den innehåller material vi möter till vardags, men kompositionen och formen får oss att uppleva något mer.

8. RELIGIÖSA RUM

Nedan följer en kortfattad översikt av arkitektoniska drag inom de fem religionerna som är störst i Norden. De ger en anvisning om hur byggnaderna är uppbyggda, men ingen sammanfattande bild.

SYNAGOGA

Det finns ingen bestämd plan eller arkitektonisk form för synagogor och dess inredning då variationen är stor. Inflytandet från andra lokala religiösa byggnader återspeglas ofta i synagogans valv, kupoler och torn. Liksom moskéer har synagogor oftast plats för troende att tvätta sig innan de går in. Traditionellt är också män och kvinnor skilda åt, dock inte i reformerade rörelser. En synagoga kan vara dekorerad med konstverk men i den rabbiniska och ortodoxa traditionen är tredimensionella skulpturer och skildringar av den mänskliga kroppen inte tillåtet, eftersom dessa anses likna avgudadyrkan. (43)

MOSKÉN

Bysantinsk arkitektur har haft ett stort inflytande på tidig islamisk arkitektur med dess karaktäristiska runda bågar, valv och kupoler. Förutom en stor kupol i centrum finns ofta mindre kupoler "offcenter" över bönhallen eller i resten av moskén. Geometrisk mönster används ofta, utarbetade carving och även andra traditionella hantverk förekommer. Ett gemensamt drag i moskéer är minareten, det höga, slanka torn som vanligtvis ligger i ett av hörnen på moskén. Minareten är alltid den högsta punkten i moskéer och dessutom ofta den högsta punkten i närområdet. Muslimer vänder sig mot Mecka när det ber, och riktningen visas med hjälp av en nisch av utstuderade dekorationer. Män och kvinnor ber separat och det är inte alltid plats för kvinnor i en moské. (44)

DET BUDDHISTISKA TEMPLET

Buddhistiska tempel innefattar ett spektrum av variationer i tempeldesign. Buddha befinner sig i sydlig riktning och tidiga buddhistiska tempel och kloster följer bestämda riktlinjer. Höga tjocka träpelare finns och fungerar som bärande och stabiliserande konstruktioner. Väggar, golv och takkonstruktion är uppbyggda kring pelarna. Det finns stora skillnader i stil och utseende, men de flesta består av kaklade sluttande tak. Buddhistiskt tempel i Japan följer ett mönster av sakrala utrymmen omgiven av en gård med grindar där vaktande statyer står. (45)

DET HINDUISTISKA TEMPLET

De flesta tempel är avsedda för en primär gud och de förekommer bilder på den vördade. Vissa tempel är dock dedikerade till flera gudar och innehåller då bilder på de olika gudarna. Många tempel är placerade på en geografisk mittpunkt, på en kulle, i närheten av vattenfall, i en grotta eller vid floder. De består vanligtvis av: inre kärna, där bilden finns, ett församlingshem, och eventuellt ett förrum och veranda. (46)

KYRKAN

Det var den romerska basilikan som används för möten, marknader och domstolar vilken fick stå modell för den kristna kyrkan och som gav sitt namn till den kristna basilikan. Majoriteten av katedraler och stora äldre kyrkor har formen av ett latinskt kors, med ett långt mittskepp som korsas av ett tvärskepp. De har en tydlig axel i öst/västlig riktning och huvudingången är placerad på östra sidan, samma riktning som Kristi ankomst och den uppgående solen. Vanligt är ett högt brett mittskepp med en lägre mittgång på vardera sidan. Det är ofta en tydlig yttre del som stiger uppåt. Det kan vara en kupol, ett centralt torn, två västliga torn eller torn i båda ändar. (47)

EN SEKULÄR PLATS

En icke-konfessionell plats har inga traditionella krav, men ska ge känslan av en fristad. Utrymmen som är avsedda att rymma mer än en tro måste presentera sig som flexibelt och välkomna alla i det ideala scenariot. (48)

9. SAKRALA BYGGNADER OCH JAPANSKA TEHUS

För att komma fram till konkreta karaktärsdrag har vi valt att studera sakrala rum och japanska tehus. Anledningen är att i såväl sakrala som japanska rum betonas stillhet som motvikt till den yttre världens jäkt och stress.

RUMSUPPFATTNING

Rumsuppfattning varierar mellan kulturer. I västerländska kulturer betraktas rum som "en objektiv enhet med bestämda egenskaper, möjliga att avgränsa och mäta". I den japanska kulturen föreställer man sig emellertid rum som "den subjektiva upplevelsen, erfarenheten av rymd, något som ständigt byter skepnad i människans medvetande". (49) Det japanska rummet kännetecknas av enkelhet och flexibilitet. Inredningen är sparsam och utsmyckningarna få, detta för att ge rymd och flexibilitet.

FRIZON

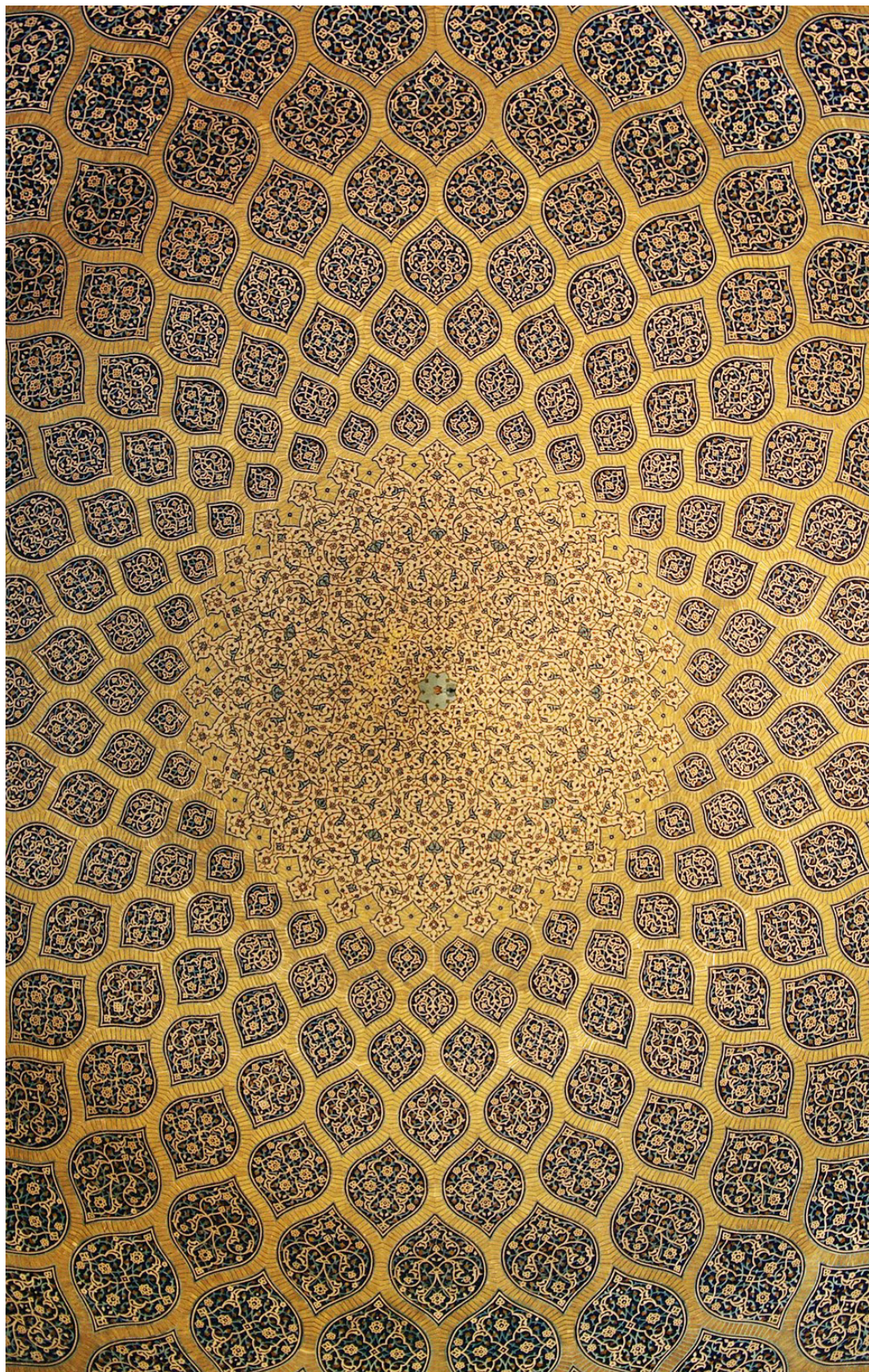
Religiösa byggnader utgör frizoner. Det centrala budskapet i många religioner är; inför det heliga är alla lika. Detta betonas arkitektoniskt i form av ett förmak som skiljer den yttre världen från den inre. I den kristna kyrkan kallas förmaket för vapenhus, där man förr i tiden ordagrant hängde av sig sina vapen, men också symboliskt sina mänskliga fasader och masker. (49) Dörren till de japanska tehusen är även de en förberedelse. Den är medvetet låg, så att du måste böja huvudet för att stiga in i huset, vilket ger en känsla av ödmjukhet och jämlikhet. (50)

FOKUSPUNKT

Nästan alla sakrala byggnader har någon form av fokuspunkt, ett center kring vilken resten av interiören är uppbyggd, vanligen ett huvudaltare. De japanska rummen har på liknande sätt en medelpunkt. I den avskalade inredningen placeras bordet i mitten av rummet för att fokuset skall vara på den ceremoni som ska utföras. (51)

SYMMETRI

Symmetri är ett ständigt återkommande element i de sakrala byggnaderna, såväl i arkitekturen som i de enskilda föremålens placering och antal. Symmetri anses tillhöra det gudomliga och står för harmoni och fullkomlighet. (52) I den japanska estetiken ser man skönheten i det asymmetriska, det mänskliga. En oavslutad form tvingar betraktaren att fullborda formen i tanken och på så vis ta del av en föränderlig process. I tehusen undviker man därför alla upprepningar av färg, material och mönster.

10. MÖNSTER, SYMBOLER OCH FORMER

All form av liv i naturen så som plantor, sjöstjärnor, snäckor och snöflingor har en geometri, en så kallad helig geometri. Denna har ofta ett religiöst eller kulturellt värde och har en matematisk uppbyggnad.

Urskilningsförmågan att se mönster har praktiskt värde, en bonde prognostiserar väder utifrån konfigurationen av moln på himmel. Mönster kan också för människor ha ett starkt estetiskt värde. En paus för att beundra ringar i sanden eller ränder på en zebra kan vi göra utan att ha något speciellt syfte med handlingen.

Många uppskattar liknande symboler oberoende av var i världen vi lever. En stor sten på stranden, leendet från ett barn eller texturen av polerat trä är saker en grupp människor förväntas tycka om. Natur och landskap, solnedgång, strand, berg och andra pittoreska landskap har även de en gemensam beundran. Desto mer abstrakta former desto större betydelse tycks den få för människan. (53)

LJUS

"Light is the origin of all being. Striking the surface of things, light grants them an outline; gathering shadows behind things, it gives them depth." (54)

Under hela vår historia har vi fäst metafysiska och gudomliga egenskaper till solljuset. Ljus har vi alltid varit beroende av, och vi påverkas inte bara fysiskt utan även psykiskt av ljuset. (55)

Ljus och skugga är ett av de starkaste instrumenten för att uppnå stämning och kontraster. Genom att spela på kontrasterna, dramatisera element, spela på mötena mellan dem, kan vi framkalla känslor, mystik och hopp. (56)

NATUREN SOM SYMBOL

Naturen växlar årstider som ofta används som metaforer för livet och döden. På hösten färgas bladen och faller till marken, när vintern kommer somnar allt stilla in och när våren kommer vaknar allt till liv igen. Naturen blir därför en symbol för oändlighet, pånyttfödelse.

Tando Ando förmedlar ett möte mellan människan och naturen i hans projekt. Han menar att människan inte ska betrakta naturen visuellt utan möta den genom att uppleva beröring, ljus och rörelse. Han skriver i boken; Nothingness Tadao Andos Christian Sacred Space (57)

"I believe that sacred space must be related in some way to nature. I also believe that my idea of nature is different from that of nature as-is. For me, the nature that a sacred place must relate to is a manmade nature. I believe that when greenery, water, light or wind is abstracted from nature-as-is according to mans will, it approaches the sacred."

Naturen, i vart fall för oss som vistas i den ofta, är något vi känner till och som kan inge trygghet och lugn. En innerträdgård används ofta i anknytning till hinduiska tempel som skydd från omgivande visuella distraktioner. Det inger lugn, är intimt och dämpar ljuset. (58)

Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz brukade naturen som största inspirationskälla när de skapade skogskyrkogården. De försökte leda de sörjandes uppmärksamhet mot naturen genom att hugga ut ljusa gläntor i trädlandskapet de utgick från. (59)

TRÄD

Trädet är en framträdande symbol som förekommer inom många religioner och filosofier. Ett träd som med rötter, stam och grenar förenar underjorden, jorden och himlen. Trädet har blivit en symbol för vishet, styrka, skönhet, skydd och rikedom. (60) På felles föreläsningen på NTNU, med den cubanska arkitekten Ricardo Porro den 7 februari 2011, berättar han att trädsymboliken avspeglas i byggnader. Tydligast är det i kyrkor och slott där basen är stabil, likt stammen på trädet, och byggnadens övre del liknar trädkronans irrationella topp.

VATTEN

Vatten är i många skapelsemyter källan till allt liv. I kristendomen ses det som ett renande element och därför används det vid dop. Vatten är källan till existens och förutsättning för liv på jorden. (61)

STENAR

Stenen symboliserar styrka, hårdhet och beständighet av materia. Själva stenen har inte dyrkats men varit ett vanligt material i altare och på så vis symboliserat makt. (62)

REFERENSER

1. Grof Stanislav, *Människans okända*, Prisma Magnum, Stockholm 1977
2. Matos Léo, *Capra*, kapitel 6, s. 47, 1975
3. Castaneda, Carlos, *The active side of infinity*, s. 135, HarperCollins Publishers, New York 1998
4. Lundgren, Britta, *Oväntad död - förväntad sorg*, kapitel 112, Carlsson, Stockholm 2006
5. http://www.wyfd.org/public/basics_2.html, May 27, 2002.
6. Stephen R. Prothero, *A History of Cremation in America*, s. 73-74 University of California 2002
7. Reinus Leif, *Ceremonibyggnaden Krematoriet*, s. 374 byggmästaren 1943
8. Jarlert, Anders, *Kyrkans budskap-människans behov*, s. 163, 1994
9. Lindqvist, Kerstin, *Handbok för begravning*, s 30-31, Stockholm, Stockholm Verbum 1987
10. Bäckström, Anders, *Den svenska begravningsseden; Några data i väntan på en undersökning*, s. 43-48 Uppsala 1992
11. Bäckström, Anders, *Den svenska begravningsseden; Några data i väntan på en undersökning*, s. 16-20 Uppsala 1992
12. Turner, Tom, *Asian gardens, history, beliefs and design*, s 7-11, Routledge, London 2011
13. Worpole, Ken, *Last Landscapes; the architecture of the cemetery in the west*, s. 137, Reaktion Books Ltd, London 2003
14. Jung Carl Gustav, *Människan och hennes symboler*, s.87, Kübler-Ross, Elisabeth, Forum, Stockholm 1981
15. Kübler-Ross, Elisabeth, *Döden är livsviktig : Om livet, döden och livet efter döden*, s. 75, Natur & Kultur, Stockholm 1991
16. Kübler-Ross, Elisabeth, *Döden är livsviktig : Om livet, döden och livet efter döden*, s. 75, Natur & Kultur, Stockholm 1991
17. *The world's religions*, Ninian Smart s. 530, cambridge university press, Cambridge 1989
18. <http://www.ssb.no/aarbok/tab/tab-245.html>
19. http://www.orthodoxdelmarva.org/about_orthodoxy.html
20. <http://orthodoxinfo.com/general/orthodoxy.aspx>

- 21., Lloyd P Gartner. History of the Jews in Modern Times. s. 236, Oxford: Oxford University Press, New York 2001
22. Lloyd P Gartner. History of the Jews in Modern Times. s. 222, Oxford: Oxford University Press, New York 2001
23. Seyyed, Hossein Nasr. Islam: Religion, History, and Civilization, s. 35, New York, HarperCollins Publishers
24. Seyyed, Hossein Nasr. Islam: Religion, History, and Civilization, s. 62, New York, HarperCollins Publishers
25. Keown Damien and Charles S. Prebish. Encyclopedia of Buddhism, s. 20, London and New York: Routledge
26. Keown Damien and Charles S. Prebish. Encyclopedia of Buddhism, s. 41, London and New York: Routledge
27. Smart, Ninian. The world´s religions, s. 399, Cambridge University Press, Cambridge 1989
28. Smart, Ninian. The world´s religions, s. 416, Cambridge University Press, Cambridge 1989
29. http://human.no/templates/Page___118.aspx
30. http://human.no/templates/Page___115.aspx
31. <http://www.danishnet.com/info.php/vikings/burial-customs-134.html> sdg
32. <http://www.cremationnepa.com/historyofcremation.php>
33. <http://www.utfor.is/balfarir/balf.htm>
34. <http://www.ssb.no/aarbok/tab/tab-245.html>
35. <http://www.cremationassociation.org/Consumers/WhatIsCremation/CremationProcess/tabid/143/Default.aspx>
36. Benitez, Christina Paredes, Faith Spirituels architecture, s7-13, Barcelona 2009
37. Turner, Tom. Asian gardens, history, beliefs and design, s 7-11 , Routledge, London 2011
38. <http://www.dictionary.net/holy>
39. Turner, Tom. Asian gardens, history, beliefs and design, s 7-11 , Routledge, London 2011
40. <http://www.dictionary.net/sacred>
41. Fridh, Kristina, Japanska rum: En diskussion kring tomhet och förändrighet i traditionell och nutida japansk arkitektur, s 9, Göteborgs universitets publikationer, Göteborg 2001
42. Khanna ,Madhu. Yantra: The Tantric Symbol of Cosmic Unity, Thames & Hudson, London 1981

43. Murray Zimiles, Stacy C Hollander, Vivian B. Mann, and Gerard C. Wertkin. *Gilded Lions and Jeweled Horses: The Synagogue to the Carousel*, s. 5, University Press of New England, 2007,
44. Hattstein, Markus and Delius, Peter. edited by Markus Hattstein and Peter Delius. *Islam, art and architecture*, s. 67 Könemann, Berlin 2004
45. Robinson, James. *Religions of the World: Hinduism*. s 72, 1st. Chelsea House Publishers, 2004
46. Robinson, James. *Religions of the World: Hinduism*. s 72 1st. Chelsea House Publishers, 2004
47. Harvey, John: *The Mediaeval Architect*, London: Wayland 1972
48. http://human.no/templates/Page___170.aspx
49. Okakura, Kakuzo. *Book of tee*, s. 33, Fox Duffield & Company, New York 1906
50. Lawlor, Anthony. *The Temple in the House*, s. 73-76, J P Tarcher New York 1994
51. Lawlor, Anthony. *The Temple in the House*, s. 42, J P Tarcher New York 1994
52. Turner, Tom. *Asian gardens, history, beliefs and design*, s 7-11 , Routledge, London 2011
53. E.H. Gombrich, *den känsla av ordning: en studie i psykologi dekorativ konst*; Ithaca: Cornell University Press, 1984
54. Beak, Jin. *Tadao Ando, Nothingness: tadao Ando´s Christian Sacred Space*. s. 115 Routledge New York 2009
55. plummer, henry. *The architecture of natural light*, s. 18, Thames and Hudson London, 2009
56. Zumthor, Peter, *Atmospheres*, s. 23, Birkhauser, Basel 2005
57. Beak, Jin. *Tadao Ando, Nothingness: tadao Ando´s Christian Sacred Space*. s. 108 Routledge New York 2009
58. Tallum, Gunnar Aspelund og Sigurd Lewerentz *skogskyrkugard I Stockholm*, Bengt O.H. Johansson, Byggeförlaget 1996
59. Biedermann, Hans *Dictionary of Symbolism: Cultural Icons and the Meanings Behind Them*, s. 157, translated by James Hulbert, Penguin books, London
60. Biedermann, Hans *Dictionary of Symbolism: Cultural Icons and the Meanings Behind Them*, s. 140, translated by James Hulbert, Penguin books, London
61. *Asian gardens, history, beliefs and design*, Tom Turner, Routledge, London 2011. p 7-11

